

THE ROLE OF SOCIAL PARTNERSHIP IN THE DEVELOPMENT OF INCLUSIVE EDUCATION

Enajon Zaripbaevna Nishanbaeva

Associate Professor

National University of Uzbekistan

Tashkent, Uzbekistan

Abdulla Abdulhamidovich Abdukhalilov

Associate Professor

National University of Uzbekistan

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: inclusive education, integration education, actualization, social partnership, social cooperation, civil society, public authorities, non-profit non-governmental organizations.

Received: 04.10.24

Accepted: 06.10.24

Published: 08.10.24

Abstract: Today, the development of inclusive education is one of the most important tasks in the world community. It should be noted that in the process of developing inclusive education, social partnership is of great importance. It is through social partnership that it is possible to establish constructive relations between various interested groups in the field of inclusive education. The article, prepared by the authors, describes the definitions of inclusive education, the history of the development of inclusive education, its principles and international legal framework. In this article, the authors made an analysis of the role of social partnership in the development of inclusive education, and also made suggestions for improving inclusive education in Uzbekistan.

ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНИШИДА ИЖТИМОЙ ШЕРИКЛИКНИНГ ТУТГАН ӮРНИ

Энажон Зарипбаевна Нишанбаева

Доцент

Ўзбекистон Миллий университети

Тошкент, Ўзбекистон

Абдулла Абдулхамидович Абдухалилов

Доцент

Ўзбекистон Миллий университети

Тошкент, Ўзбекистон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: инклюзив таълим, интегратив таълим, мейнстриминг, ижтимоий шериклик, ижтимоий ҳамкорлик, фуқаролик жамияти, давлат органлари, нодавлат ноижжорат ташкилотлар.

Аннотация: Бугунги кунда инклюзив таълимни ривожлантириш жаҳон ҳамжамиятида ўта муҳим вазифалардан бири ҳисобланмоқда. Шунини айтиб ўтиш жоизки, инклюзив таълимни ривожлантириш жараёнида ижтимоий шерикликни ривожлантириш ҳам катта аҳамиятга эга. Чунки айнан ижтимоий шериклик технологиялари орқали инклюзив таълимни ривожлантириш борасида манфаатдор гуруҳлар ўртасида конструктив муносабатларни шакллантириш мумкин. Муаллифлар томонидан тайёрланган мақолада инклюзив таълимга оид таърифлар, инклюзив таълимнинг ривожланиш тарихи, унинг тамойиллари ва халқаро ҳуқуқий асослари ёритилган. Шунингдек, ижтимоий шериклик феноменининг ўзига хос жиҳатлари кўриб чиқилган. Ушбу мақолада муаллифлар томонидан инклюзив таълимда ижтимоий шерикликни ривожлантиришнинг аҳамияти таҳлил қилиниб, бу борада таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

РОЛЬ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА В РАЗВИТИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Энажон Зарипбаевна Нишанбаева

Доцент

Национальный университет Узбекистана

Ташкент, Узбекистан

Абдулла Абдулхамидович Абдухалилов

Доцент

Национальный университет Узбекистана

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: инклюзивное образование, интеграционное образование, актуализация, социальное партнерство, социальное партнерство, гражданское общество, органы государственной власти,

Аннотация: На сегодняшний день одной из актуальных задач мирового сообщества является развитие инклюзивного образования. Необходимо отметить, что в процессе развития инклюзивного образования имеет большое

некоммерческие неправительственные значение социальное партнерство. Организации. посредством социального партнерства возможно установление конструктивных отношений между различными заинтересованными группами в сфере инклюзивного образования. Авторами в данной статье были освещены основные определения инклюзивного образования история его возникновения, международные правовые документы регламентирующие процесс развития инклюзивного образования. А также был рассмотрен феномен социального партнерства. Данные предложения по усовершенствованию развития инклюзивного образования в Узбекистане.

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев ижтимоий ҳимоя соҳасидаги хизматлар қамровини янада кенгайтириш бўйича устувор вазифалар юзасидан ўтказилган видеоселектор йиғилишида ногиронлиги бўлган шахсларни ўқитиш, ишга жойлаштириш ва спортга жалб қилиш бўйича миллий тизим яратилиши, уларнинг ўқиши, касб-ҳунар ўрганиши ва ишлаши учун тўсиксиз муҳит яратиш чоралари кўрилиши, бунда ногиронликни касалликка қараб эмас, балки шахснинг мустақил ҳаракати, ўзини ўзи эплаши, мулоқот қобилияти ва ижтимоий ҳаётдаги иштирокига қараб белгилаш тизимига ўтилиши таъкидланиб, ана шу йўналишда амалга оширилиши лозим бўлган қатор вазифалар берилган эди[1].

Шунингдек, Президент Ш.Мирзиёев БМТ Инсон ҳуқуқлари бўйича кенгаши 46-сессиясидаги нутқида стратегик йўналишлар, жумладан, Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенцияни ратификация қилиш масаласига алоҳида эътибор қаратилди. Бутун дунёда қарийб 1 миллиардга яқин ногиронлиги бўлган шахслар борлиги ҳақида ўйлаб, фикр юритсак, бу ниҳоятда аҳамиятли ташаббус эканига амин бўламиз деган эди[2].

Дарҳақиқат, бугунги кунда жаҳон ҳамжамиятида жадал суратлар билан инклюзив таълим ривожланмоқда. Чунки айнан инклюзив таълимнинг ривожланиши ногиронлиги бўлган болаларга таълим олишнинг кенг имкониятларини беради. Ногиронлиги бўлмаган болалар ва шахслар ногиронлик муаммоларини тушунишади. Ногиронлиги бор шахсларнинг жамиятдан ихоталаниши (изоляцияси) камаяди. Натижада ногиронлиги бўлган шахслар жамиятнинг тўлақонли аъзоси сифатида намоён бўлади ва жамият ривожланишига ўз ҳиссасини қўшиш имкониятига эга бўладилар. Ўзбекистонда ҳам инклюзив таълимни ривожланишига бугунги кунда катта аҳамият қаратилмоқда. Жаҳон тажрибаси чуқур ўрганилмоқда. Экспертларнинг фикрига кўра инклюзив таълим

ривожланишида ижтимоий шерикликнинг ўрни беқиёсдир. Айнан шунинг учун ҳам инклюзив таълимни ривожланишининг асосий тамойилларидан бири ижтимоий шериклик ҳисобланади.

АСОСИЙ ҚИСМ

Бугунги кунда инклюзив таълимга доир олимлар томонидан ҳилма-хил таърифлар берилади.

Инклюзив сўзи (лотин тилидан олинган бўлиб, “жалб қилиш” маъносида билдиради. Инклюзив таълим ҳамма учун таълим жараёнларини очиклиги маъносини билдиради. Шунингдек, инклюзив таълим барча турдаги болаларга таълим олиш имкониятини беради. Инклюзив таълим жараёнида ногиронлиги бор болалар таълим жараёнларига тўлиқ жалб қилинади. Бу ўз навбатида инклюзив мактабнинг шароитлари имконияти чекланган болалар учун ҳам мослашиш кераклигини билдиради. Лекин, кўп ҳолатларда интеграция ва инклюзия иборалари адаштирилади. Инклюзиянинг фарқи шундаки, унда ногиронлиги бўлган болалар таълим жараёнларига тўлиқ жалб этилади. Инклюзиянинг асосий мақсади шундаки, истиқболда ҳар бир мактаб турли хил болаларни қабул қилишга тайёрлигини таъминлашдир. Бу эса ўз навбатида мактабдаги маъмурият, ўқитувчилар, ота-оналарни ногиронлиги бўлган болаларга нисбатан дунёқараши ўзгаришини таълаб қилади.

Ривожланган мамлакатларда XX асрнинг 70 йилларидан бошлаб инклюзив таълимни ривожлантиришга доир турли хил меъёрий ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қилиш жараёни бошланган. Бу борада ногиронларни жамиятга жалб қилиш учун АҚШ ва Европа мамлакатларида асосан 3 та ёндашув кенг тарқалган.

1. Мейнстриминг.
2. Интеграция.
3. Инклюзив.

Мейнстримингга кўра, ногиронлиги бўлган ўқувчилар ногиронлиги бўлмаган ўқувчилар билан турли хил тадбирларда, байрамларда учрашишади. Шу асосида улар бир бирини хусусиятларини, талабларини билиш имкониятига эга бўлишади.

Интеграцион ёндашувга кўра, ногиронлиги бўлган болалар умумтаълим мактабларига жалб қилинади. Лекин, мактаблардаги таълим тизими ва шароитлар ўзгартирилмайди.

Инклюзив ёндашувга кўра, нафақат фақат ногиронлиги бор болалар жалб қилинади, балки уларни жалб қиладиган мактаблар ҳам уларнинг талабларига қараб мослаштирилади.

Тадқиқотчиларнинг илмий тадқиқотларига кўра, инклюзив таълимни ривожланиши таълим соҳасида иқтисодий самарага эришишда ҳам муҳим аҳамиятга эга. Бугунги кунда кўпчилик ривожланган мамлакатларда инклюзив таълимни ривожлантириш кераклиги

борасида консенсус мавжуд. Давлат ва муниципал мактаблари уларга молиявий ёрдам беришади.[3.10]

Шуни ҳам айтиб ўтиш жоизки, инклюзив таълимни ривожлантириш бу узоқ муддатли стратегия ҳисобланади. Мазкур стратегияни ишлаб чиқишда ва амалга оширишда албатта тизимли ёндашувни қўллаш муҳим аҳамиятга эга. Инклюзив таълимнинг асосий элементлари қуйидагилардан иборат:

Ногиронлиги бўлган болалар мазкур мактабларда ўз ногиронлигини сезишлари керак эмас. Ногиронлиги бўлган болаларнинг мактабдаги болалар сони табиий ҳолатдаги болалар популяцияси билан боғлиқ бўлиши керак. Болалар аралаш гуруҳларда ўқиши, болалар ўзи ёшига тўғри келадиган синфларда таълим олиши, ўқитишнинг номарказлаштирилган моделининг мавжудлиги.

Инклюзив таълимнинг асосий тамойилларига қуйидагилар киради:

1. Таълим тизимининг ворисийлиги;
2. Ижтимоий шерикликлик тамойили;
3. Таълимнинг тўсиқсиз муҳити яратилишилишида комплекслик тамойили;
4. Ўқитувчиларнинг профессионал компитентлиги[4.10].

Инклюзив таълимнинг тузилмаси қуйидаги компонентларини ўз ичига олади:

1. Макон ва моддий компонент.

Мазкур компонент асосан, мактабнинг моддий имкониятларини қамраб олади. Мактаб ҳудудида тўсиқсиз муҳитни шакллантиришни тақозо қилади. Методика мазмуни шундаки, у асосан ҳар бир болага нисбатан индивидуал ёндашувни тақозо қилади.

2. Коммуникатив ташкилий компонент.

Мазкур компонент педагогларни ногиронлиги бор болалар билан мулоқот қилиш кўникмаси ҳисобланади.

Муайян мактабда инклюзив таълимни ривожлантириш учун қуйидаги асосий принциплар намоён бўлиши керак.

1. Мактабнинг ўзгаришларга тайёрлиги.
2. Бошқарув мобиллиги.
3. Гуманистик қадриятларнинг мавжудлиги.
4. Таълим жараёнларининг индивидуаллашуви.
5. Индивидуал таълим жараёнларига оид ресурсларнинг мавжудлиги. [5.21]

Ўз навбатида инклюзив таълимни ривожланиш жараёнида халқаро ҳуқуқий ҳужжатларнинг ўрни бекиёсдир. Чунки айнан халқаро ҳуқуқ меъёрлари халқаро ҳамжамият учун инклюзив таълим ривожлантириш учун муҳим омил ҳисобланади. Инклюзив таълимни ривожланишида халқаро ҳуқуқнинг тараққиёт жараёнлари ярим асрдан кўпроқ

тарихга эга [6.12]. Бу борадаги энг муҳим халқаро ҳужжатлардан бири бу 1948 йилда қабул қилинган Инсон ҳуқуқлари умужаҳон декларациясидир. Мазкур ҳужжат инсон ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган бошқа халқаро ҳуқуқий ҳужжатларни ривожланишига олиб келди. Мазкур декларацияда қайд этилишича: “Ҳар бир инсон тенгдир”[7]. Айнан шунинг учун ҳар бир инсон бепул бошланғич таълим ҳуқуқига эгадир. Шунингдек, ҳар бир болани таълим олиш тенг ҳуқуқлари мавжудлиги 1959 йилда қабул қилинган бола ҳуқуқлари декларациясида ҳам ўз ифодасини топган. Мазкур декларацияда қайд этилишича, ҳар бир бола жамиятнинг тўлақон аъзоси бўлиши учун, шунингдек, ривожланиши учун таълим олиш ҳуқуқига эгадир[8].

Яна бир муҳим халқаро ҳужжатлардан бири, 1960 йилда қабул қилинган “Таълим олишда камситишга қарши курашиш конвенцияси”дир. Мазкур конвенцияда таълим олиш жараёнида камситилишнинг ҳар бир шакли тақиқланган[9]. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеяси томонидан 1969 йилда қабул қилинган “Ижтимоий тараққиёт ва ривожланиш декларацияси”да ақлий ва жисмоний нуқсонларга эга бўлган инсонларнинг меҳнат қобилиятини тиклаш ҳақида айтилган. Уларнинг меҳнат қобилиятини тиклаш тадбирлари қуйидагилардан иборат бўлиш керак: техник воситалар ва тиббий муолажалар билан таъминлаш, уларга таълим бериш, иш билан таъминлаш жараёнидан муайян имтиёзлар бериш, шунингдек, ёрдамнинг бошқа турларини тақдим этиш кўзда тутилган[10.12].

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти томонидан 1971 йилда қабул қилинган “Ақли заиф инсонлар ҳуқуқлари тўғрисида”ги декларацияда ногиронлиги бор шахслар учун таълим олиш ҳуқуқи белгилаб қўйилган.

Ногиронлиги бор шахсларнинг таълим олиш ҳуқуқини белгилаб қўйган халқаро ҳужжатлардан бири бу “Ногиронлар ҳуқуқлари декларацияси”дир. Мазкур халқаро ҳужжат 1975 йилда Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг 3447-сонли резолюцияси асосида қабул қилинган. Шунингдек, мазкур ҳужжатлар қаторида Дакар режаси (2000 йил) ҳам муҳим ҳужжатлардан биридир, ушбу ҳужжат ногиронлиги бор шахсларга тенг имкониятларни яратиш борасидаги стандарт қоидалардан бири ҳисобланади. Мазкур халқаро ҳужжат 1993 йилда қабул қилинган. Ушбу халқаро ҳужжатнинг 6-қоидасида ногиронлиги бор шахсларнинг таълим олиши умуммиллий таълим тизими асосида олиб борилиши кераклиги қайд этилган. Шунингдек ногиронлиги бор шахслар умумтаълим мактабларда таълим олиш ҳуқуқлари мавжудлиги ҳам мазкур халқаро ҳужжатда ўз аксини топган. Лекин коммуникатив муаммоларга дуч келадиган ногиронлиги бор шахслар учун махсус таълим масканлари шаклланиши мавжуд бўлиши мумкинлиги ҳам ушбу ҳужжатда қайд этилган[11]. 1994 йилда ўтказилган таълимга бағишланган халқаро конференцияда

Саламанк декларацияси қабул қилинган. Мазкур декларацияда ҳукуматлар инклюзив таълимни ривожлантириш кераклиги айтилган. Давлатлар бу борада лойиҳаларни ишлаб чиқиши лозимлиги, инклюзив таълимни ривожлантириш режаларини тузишлиги, ногиронлиги бор болаларнинг ота-оналарини таълим жараёнида иштирок этишини, шунингдек, ўқитувчиларни таёрлаш дастури ишлаб чиқилиши қайд этилган[12].

2000 йилда катталарга таълим бериш борасида Гамбург декларацияси қабул қилинди. Мазкур меъёрий ҳужжатнинг 22-банди ногиронлиги бор шахсларга бағишланган. Унда ногиронлиги бор шахслар таълим тизимига интеграция қилиниши кераклиги қайд этилган. Шунингдек, ногиронлиги бор шахслар ўзларнинг эҳтиёжлари ва талабларига кўра таълим олиш ҳуқуқига эга эканлиги яна бир бор ўз аксини топган[13]. Ҳозирги кунда ногиронлиги бор шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган энг муҳим ва охириги халқаро ҳужжатлардан бири бу Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг “Ногиронлар ҳуқуқлари конвенцияси” ҳисобланади. Мазкур конвенция Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг 61106-сонли резолюцияси асосида 2006 йил 13 декабрь куни қабул қилинган. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг “Ногиронлар ҳуқуқлари конвенцияси”нинг 24-моддасида ногиронларнинг таълим олиш ҳуқуқлари белгиланган. Ушбу моддада айтилишича, ногиронларга таълим олиш борасида тенг имкониятлар яратиш, уларни камситмаслик учун давлатлар инклюзив таълим тизимини шакллантиришлари лозим[14]. Шунини ҳам айтиб ўтиш жоизки, 2009 йилда Ўзбекистон мазкур конвенцияни имзолаган. Ҳозирги кунда ушбу конвенцияни ратификация қилиш борасида ҳукумат ва нодавлат нотажорат ташкилотлар томонидан муайян ишлар олиб борилмоқда.

Маълумки, охириги йилларда мамлакатимизда ногиронлиги бор шахсларнинг турмуш сифатини оширишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2017 йил 1 декабрда қабул қилинган 5770-сонли “Ногиронлиги бўлган шахсларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида”ги фармони ногиронлиги бор шахсларга нисбатан давлатимиз томонидан олиб борилаётган ижтимоий сиёсатининг бурулиш палласи сифатида эътироф этишимиз мумкин[15]. Мамлакатимизда инклюзив таълимни ривожлантиришга қаратилган ҳозирги кундаги муҳим ҳужжатлардан бири Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев томонидан қабул қилинган “Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш” фармони ҳисобланади. Инклюзив таълимни ривожлантириш борасида мазкур қарорда қуйидагиларга эътибор қаратилган: имконияти чекланган болалар ўқийдиган биноларга доир талабларни ишлаб чиқилиши, имконияти чекланган болалар таҳсил олаётган мактабларни керакли адабиётлар ва методик қўлланмалар билан таъминлаш, имконияти чекланган болаларни таълим олиш учун

инклюзив таълим тизимини яратиш, имконияти чекланган болалар ўқиётган мактабларни махсус воситалар, кўтаргич (пандус)лар ва хоказолар билан таъминлаш, шунингдек, бу борада фаолият олиб борувчи кадрлар (педагог-дефектолог, имконияти чекланган болаларга психологик ва педагогик кўмак берадиган мутахассислар) билан таъминлаш, жамоатчилик орасида имконияти чекланган болаларни таълим олиш ҳуқуқлари тўғрисида тушунтириш ишларини олиб бориш[16].

Фикримизча, мамлакатимизда инклюзив таълимни ривожлантириш учун куйидаги механизмларга эътибор қаратиш лозим:

Биринчидан, Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги қонунда инклюзив таълимга оид модда киритиш лозим. Ушбу моддада имконияти чекланган болаларни инклюзив таълим олиш ҳуқуқлари акс эттирилиши, улар таълим олиши учун барча шароитлар яратилиши кўзда тутилиши мақсадга мувофиқ.

Иккинчидан, мамлакатимизда инклюзив таълимни ривожлантириш стратегияси ишлаб чиқарилиши керак. Маълумки, Ўзбекистонда 1995 йилдан бери халқаро донорлар кўмагида инклюзив таълимни ривожлантиришга қаратилган ҳилма-хил лойиҳалар амалга оширилди. Уларнинг аксарияти тренинг-семинарларни ўтказиш билан чекланди. Инклюзив таълимнинг ривожланиш ворисийлик қадами кузатилмади. Мазкур ворисийликни таъминлаш учун, шунингдек, бу борадаги ишларнинг самарадорлигини аниқлаш учун инклюзив таълимни ривожлантиришга доир давлат стратегияси зарур, деб ҳисоблаймиз.

Учинчидан, инклюзив таълимни жорий қилаётган мактабларда тўсиқсиз муҳитни шакллантириш дастури ва низоми ишлаб чиқилиши зарур. Ушбу низомда инклюзив таълим тузилмасининг “моддий-техник таъминоти, методик таъминот ва шунингдек коммуникатив жараёнлар” акс эттирилиши лозим.

Тўртинчидан, “ёрдамчи-педагоглар”ни таёрлаш тизимини йўлга қўйиш инклюзив таълимни ривожланишида ўта муҳим аҳамият касб этади. Ушбу мутахассислар тифлопедагогика, олигофренопедагогика, сурдопедагогика борасида катта билимларга эга бўлишлари лозим.

Бешинчидан, Ўзбекистонда персонал ёрдамчи тушунчаси меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда акс эттирилиши лозим. Истикболда персонал ёрдамчи ногиронлиги бор шахсларга ёрдам бериши мумкин бўлади.

Юқорида келтирилган механизмлар инклюзив таълимни ривожлантиришда ҳамма жараёнларни акс эттирмайди, лекин, фикримизча, юқорида келтирилган механизмларни жорий этилиши мамлакатимизда ногиронлиги бўлган шахсларга жамиятнинг тўлақонли аъзоси сифатида интеграциялашувига ёрдам беради.

Юқорида айтилганидек, инклюзив таълимни ривожлантириш учун ижтимоий шериклик аҳамияти беқиёсдир.

Бизнингча, ижтимоий шериклик – бу давлат ҳокимияти органлари ва фуқаролик жамияти институтларининг ўзаро ҳамкорлиги ва манфаатларни уйғунлаштириш асосида жамиятда мавжуд бўлган муайян ижтимоий муаммоларни ҳал этишга қаратилган мулоқот ҳамда консенсусга келиш тизимидир[17.17].

Ижтимоий шерикликнинг бош мақсади деб, унинг асосий субъектлари манфаатларини ҳисобга олиш ва мувофиқлаштиришни кўрсатиш мумкин бўлади. Шунинг учун ҳам, ижтимоий шериклик бугунги кунда жамиятда умуминсоний кадриятлар устуворлигини таъминлайдиган ижтимоий институтларнинг ўзаро келишув жараёнини, унда умумий ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий мақсадларга эришишда тарафлар манфаатларининг уйғунлигини таъминлаб турувчи фуқаролик жамияти институтларининг ишлаш механизмини ҳам ифодалаш лозим. Бу эса ижтимоий шериклик муносабатлари муаммоларини тадқиқ этишда қуйидаги масалаларга алоҳида эътибор қаратиш лозимлигини кўрсатади:

- инсоният тарихида ва ривожланган мамлакатларда ижтимоий шериклик муносабатлари такомиллашуви тажрибаларини чуқур ўрганиш ва умумлаштириш;

- ижтимоий шериклик муносабатларининг жамиятимизда рўй бераётган сиёсий ўзгаришларга таъсири ва бунда фуқаролик жамияти институтларининг ўзаро ҳамкорлигини мустаҳкамлаш жараёнини тадқиқ қилиш;

- давлат ташкилотлари ва маҳаллий бошқарув идораларининг ижтимоий шерикликни ташкил қилиш билан боғлиқ тарихий жараёнлар, турли ташкилотлар ҳамкорлиги ва ўзаро муносабатларидаги ролини аниқлаш;

- жамиятнинг турли жабҳаларида (иқтисод, сиёсат, ижтимоий соҳа, маданият ва ҳ.к.) ижтимоий шериклик муносабатларининг самарали механизмини ишлаб чиқиш, уни ҳаётнинг барча соҳаларига татбиқ этишнинг мақбул йўллари ва усуллари излаб топиш. Шу билан бирга, мазкур масалага комплекс ёндашиш, мавзуга тарихийлик ва замонавийлик диалектикаси нуқтаи назаридан қарашгина ижтимоий шериклик тизимининг ички тузилиши, элементлари ва тармоқлашуви, уни ривожлантириш динамикаси асосида мавжуд ҳолатни баҳолаш имконини беради. Мавзунинг мамлакатимиз ҳаётига хос хусусиятларини чуқур ўрганмасдан ва бу борадаги натижаларни ҳисобга олмай туриб, фуқаролик жамияти талаблари даражасидаги ижтимоий шериклик тамойилларини амалга ошириб бўлмаслиги, шубҳасиз.

«Ижтимоий шериклик тўғрисида»ги қонунда бу тушунчага қуйидагича аниқ таъриф берилган: «Ижтимоий шериклик давлат органларининг нодавлат нотижорат ташкилотлари

ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш дастурларини, шу жумладан, тармоқ, ҳудудий дастурларни, шунингдек, норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига дахлдор бўлган бошқа қарорларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш борасидаги ҳамкорлигидир»[18]. Бу таъриф шуни англатадики, ҳуқуқий давлатни ижтимоий шерикликнинг тамойиллари ва кадриятларини амалга оширилмасдан ҳам тасаввур қилиб бўлмайди, чунки улар давлатга зарурий мафкуравий барқарорликни таъминлаб беради. Бизнинг назаримизда «ижтимоий шериклик» деганда – инсон ҳуқуқ ва эркинликлари, кадр-қиммати, ижтимоий адолат ва ўзаро бирдамлик тамойиллари тан олинувчи ўзига хос сиёсий муносабатларга айтилади.

Ижтимоий шериклик тамойиллари қуйидагилардан иборат:

1) универсал ва доимий тинчлик фақат ижтимоий адолат асосида белгиланиши мумкин;

2) ҳеч бир мамлакатда меҳнаткашларга шароит яратмаслик ишчиларнинг позициясини яхшилаш учун жиддий тўсиқ бўлиши мумкин;

3) сўз эркинлиги ва ўзаро ҳамкорлик, ҳамжиҳатлик учун доимий шарт-шароитларнинг яратилганлиги;

4) миллати, этники ва жинсидан қатъи назар, барча одамлар тенг ҳуқуқга эгадирлар ва маънавий-ахлоқий талаблар ҳам айни шу эҳтиёжлардан келиб чиқади;

5) тарафларнинг тенглиги;

6) қонун ҳужжатларига риоя этилиши;

7) ихтиёрий мажбурият;

8) маслаҳат бериш;

9) келишув усуллари (келишув, музокаралар) устуворлиги.

Ижтимоий шерик сифатида давлатнинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

1) ижтимоий шерикликнинг ҳуқуқий соҳасини такомиллаштириш;

2) ижтимоий мулоқот иштирокчиларининг ҳаракатларини мувофиқлаштириш;

3) меҳнатга оид низоларни ҳал қилишда иштирок этиш, тарафларнинг рационал келишуви.

Ижтимоий шерикликнинг марказида учта ўзаро таъсир қилувчи институтларнинг ҳар бирида долзарб ижтимоий муаммоларни ҳал қилиш йўллари излашга имкониятлар бор. Яъни, ушбу муҳим муаммоларни бартараф этишда томонларнинг ҳар бирининг саъй-ҳаракатлари ва имкониятларини бир-бирига бирлаштириш; низоларни ҳал қилишда томонлар ўртасида конструктив ҳамкорлик қилиш; ижтимоий муаммоларга аниқ ечим топиш истаги; қарорларни номарказлаштириш (ишчиларни манфаат ва эҳтиёжларини

хисобга олиш), давлат патернизми йўқлиги (давлатнинг ёки корхона бошқарув тизими устун бўлган шарт-шароитларда ишчилар хатти-ҳаракатларидаги пассивлик, меҳнат самарадорлигини пасайиши кузатилади); ўзаро манфаатдор томонлар фаолиятини назорат қилиш ва кўриб чиқиш (иш берувчи ва ходимлар); ҳамкорликнинг қонуний асослилиги, ҳар бир партия ва умуман жамият учун қулай шарт-шароитлар яратиш ва бошқалар шулар жумласидандир.

Шу боисдан ҳам баъзи адабиётларда «Ижтимоий шерикликнинг турли шаклларида ривожланиши замонавий бозор иқтисодиётининг ижтимоий йўналишини мустаҳкамлаш ва уни ижтимоийлашув жараёнининг муҳим қисми ҳисобланади»[19.399] деб таъкидланади. Алоҳида таъкидлаш жоизки, мамлакатимизда фуқаролик жамияти институтлари фаолиятини ривожлантиришда ижтимоий шерикликнинг ўрни, унинг ривожланишини ижтимоий-сиёсий ва тарихий нуқтаи назардан асослаш ва ретроспектив ўрганиш бу борада ниҳоятда муҳим аҳамиятга молик бир қатор жараёнларга алоҳида аҳамият бериш зарурлигини кўрсатади. Бунда аввало, Ўзбекистонда фуқаролик жамияти институтларини ривожлантиришда ўзаро ҳамкорликнинг асосий хусусияти, ижтимоий шериклик тизими доирасида унинг элементлари тенг ҳуқуқли субъектлар каби намоён бўлади. Маълумки, ижтимоий шериклик ўз-ўзидан ривожланмайди, унинг субъектлари бир қатор тамойилларга амал қилиши талаб қилинади.

ХУЛОСА

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, Ўзбекистонда инклюзив таълимни ривожлантиришда албатта ижтимоий шериклик жараёнларига таяниш лозим. Бу борада ижтимоий шериклик асосан, давлат ҳокимияти органлари ва ногиронлар жамоат ташкилотлари ўртасида бўлиши керак. Чунки айнан, ногиронлар жамоат ташкилотлари ногиронлиги бор шахсларга нима муҳимлиги ва кераклиги ҳақида давлат органларига маслаҳат бера олади. Ногиронлиги бор болаларни талаблари ва ўзига хос хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда мактабда тўсиксиз муҳитни яратишга ёрдам беришади.

Шунингдек, ижтимоий шериклик мазкур жараёнда мактаблар ва ногиронлиги бор шахсларнинг манфаатларини ҳимоя қиладиган жамоат ташкилотлари ўртасида ҳам муҳим ҳисобланади. Айнан ногиронлиги бор шахсларнинг манфаатларини ҳимоя қиладиган ташкилотлар муайян мактабда фаолият олиб бораётган ўқитувчиларга ногиронлиги бор болалар билан коммуникация қилиш кўникмаларини шакллантиришга ёрдам беришлари мумкин. Ногиронлиги бор болаларнинг ота-оналари мактаб ва ногиронлиги бўлмаган болалар ота-оналари ўртасида ижтимоий шериклик бу борада ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Ногиронлиги бўлмаган болаларнинг ота-оналари ногиронлиги бўлган болаларнинг ота-оналарига инклюзив таълимни амалга оширишда ёрдам беришлари зарур. Мазкур жараён албатта ижтимоий шерикликни ўзига хос моделини шаклланишини тақозо қилади.

Хулоса қилиб шуни айтиши керакки, ижтимоий шериклик жараёнлари мамлакатимизда инклюзив таълимни ривожланишига ёрдам беради. Ижтимоий шериклик жараёнларининг ривожланиши истиқболда инклюзив таълимни барқарор ва тизимли ривожланишига имкон яратади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. <https://aniq.uz/yangiliklar/inklyuziv-talim-yunalishida-hamkorlik-yulga-quyiladi>
2. <https://yuz.uz/news/inklyuziv-talim--barcha-uchun-moljallangan-talim>
3. Табольская О.А., Яковлева И.В. Тьюторство в условиях развития инклюзивного образования. Москва –Берлин. 2019 г.10 стр.
4. Табольская О.А., Яковлева И.В. Тьюторство в условиях развития инклюзивного образования. Москва –Берлин. 2019 г.10 стр.
5. Табольская О.А., Яковлева И.В. Тьюторство в условиях развития инклюзивного образования. Москва –Берлин. 2019 г.21 стр.
6. Сушенцова В.Г., Буркова М.В. Правовая регламентация инклюзивного образования: Международный опыт // Марийский юридический вестник. №1 (20). 2017г. С.12.
7. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси. 1948 й.
8. Бола ҳуқуқлари декларацияси. 1959 й.
9. Таълим олишда камситишга қарши курашиш конвенцияси. 1960 й.
10. Сушенцова В.Г., Буркова М.В. Правовая регламентация инклюзивного образования: Международный опыт // Марийский юридический вестник. №1 (20). 2017г. С.12.
11. Стандартные правила предоставления равных возможностей инвалидам. 1993 г.
12. Саламанская декларация. 1994 г.
13. Гамбургская декларация об образовании взрослых. 2000 г.
14. БМТнинг Ногиронлар ҳуқуқлари конвенцияси. 2008 й.
15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ногиронлиги бўлган шахсларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони. 2017 йил 1 декабрь. ПФ-5720-сон.
16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги фармони. 2019 йил 29 апрель. ПФ-5712-сон.
17. Муминов А., Нишанбаева Э., Абдухалилов А. Ижтимоий шериклик. Услубий қўлланма. Университет нашриёти. Т.:2018 йил. 17-бет.
18. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2014 й., 39-сон, 488-модда.
19. Социальное партнерство Опыт, технологии, оценка эффективности. Нешадин А (общ.ред) СПб Алетея 2010. - 399с.